

BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED
Directie Monumenten en Landschappen
De Heer T. WAUTERS
Directeur
CCN-Vooruitgangstraat 80 - bus 1
1035 Brussel

U/ref. : DS: 04/PFU/645361
DML: 2043-0067/15/2017-231/PU (F. Boelens)
O/ref. : AA/AH/BXL20007_623
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

Mijnheer de Directeur,

Betreft : BRUSSEL. Ravensteinstraat 23 / Koningstraat 10. Paleis voor Schone Kunsten. Aanvraag tot unieke vergunning m.b.t. de restauratie van het Koninklijk salon. Eensluitend advies van de KCML.

In antwoord op uw brief van 18 juni 2018 met bovengenoemde referentie, sturen wij u het **eensluitend gunstg advies onder voorbehoud** dat onze Commissie tijdens haar vergadering van 20 juni 2018 over hoger vermelde werken uitgebracht heeft.

DE AANVRAAG

Het Paleis voor Schone Kunsten vormt een complex van tentoonstellings- en concertzalen, ontworpen door Victor Horta (1861-1947) en gebouwd van 1922 tot 1928. Het plan, dat op ingenieuze wijze het niveauverschil tussen de Ravensteinstraat en het hoger gelegen Paleizenplein benut, de ruimtelijke kwaliteiten en de kenmerkende architectuur en binneninrichting, maken het gebouw tot één van Horta's belangrijkste architecturale verwezenlijkingen.

Het is beschermd als monument bij besluit van 19 april 1977 voor de gevels en de daken en binnenin: de Henry Le Boeuf zaal, de rotonde, de inkomhal, de Beeldenzaal, de Koninklijke salons en hun toegang alsook op de verdieping: de rotonde, de toegangstrap en de lichtkoepels van de zaal Henry le Boeuf en de Beeldenzaal.

De aanvraag betreft de Koninklijke vertrekken die toegankelijk zijn vanaf de Ravenstein en waarvan de ramen uitgeven op de Terarkenstraat. De ruimtes zijn hiërarchisch opgebouwd vanaf een markante ingang met karakteristieke, uitschuifbare metalen markies. Het betreft de toegangshal, het eerste- en het middensalon met aangrenzende utilitaire ruimtes, en vervolgens het circuit naar de Koninklijke loge gelegen in de as van de H. Le Boeufzaal. De salons zijn vandaag niet langer uitsluitend voorbehouden aan de Koninklijke familie maar worden door het Paleis voor Schone Kunsten ook gebruikt voor prestigieuze evenementen in het kader van de artistieke programmatie.

Uitgezonderd de ramen van het middensalon, bevinden de salons zich in vrij goede staat, ook al ondergingen ze ettelijke wijzigingen (kleur van de muren, van de zolderingen en van het schrijnwerk, vloerbekleding, gordijnen, vensterglas, verlichtingselementen en verwarmingssysteem).

Het ontwerp beoogt de restauratie van de Koninklijk vertrekken in hun originele staat van 1928, de herwaardering van hun architecturale en ruimtelijke kwaliteiten en hun aanpassing aan de huidige technische standaarden en normen. De aanvraag is nauwkeurig gedocumenteerd en stoelt onder meer op materiaaltechnisch- en (beperkt) kleuronderzoek, aangevuld met de studie van archiefmateriaal en historische foto's. Men voorziet volgende ingrepen:

- . restauratie en vernieuwing van de vloer- en wandbekledingen,
- . herschilderen van de plafonds, en plaatsing van een akoestische isolatie in het eerste salon,
- . restauratie en herschilderen van het metalen buitenschrijnwerk en van de uitschuifbare markies,
- . restitutie van het glas in lood van het eerste salon naar oorspronkelijk model,
- . restauratie van het houten binnenschrijnwerk,
- . heropenen van de zijdeuren van de loge, ontdebeld door een glazen wand,
- . renovatie van de elektrische installatie, restauratie van de bestaande lichtarmaturen, plaatsing van leds in de lichtsleuven van het middensalon, restitutie van de lusters van de antichambre (gegraveerd glas), nieuwe wandarmaturen op originele locaties,
- . vervanging van de radiatoren in de originele nissen door ventilo-convectoren; dichtmaken van deze nissen aan de zijde van sanitair en vestiaires,
- . herstellen en optimaliseren van de nissen achter de marmeren muurbekleding van de eerste salon, plaatsing van nieuwe toestellen in de ervoor voorziene onderliggende ruimte,
- . creëren van een nieuwe doorgang vanaf de goederenlift naar de bezoekersvestiaire i.f.v. de catering en *back-office* functies: creëren van 2 nieuwe muuropeningen, verwijderen van beide bezoekerstoiletten.

EENSLUIDEND ADVIES VAN DE KCML

Het ontwerp is toegelicht in een nauwkeurig opgesteld dossier en bevat coherente voorstellen om deze merkwaardige ruimtes te herwaarderen, in overeenstemming met het Masterplan voor het Paleis voor Schone Kunsten. De Commissie brengt hierover dan ook een eensluidend gunstig advies uit, onder voorbehoud van de hierna vermelde punten. Zij vraagt de DML nauw te betrekken bij de verdere ontwerpfasen en de uitvoering van de werken, en haar alle glas-, kleur- en textielstalen ter goedkeuring voor te leggen.

A/ Bouwwerken

1. De restauratie van de markies

De werken aan de markies staan beschreven in twee posten van het lastenboek: 12.45.20 "restauratie van markies TP" en 15.06.21A "reconstructie van markies PM". Betekent dit dat men reconstructie overweegt? Voor de KCML vormt het behoud van dit merkwaardige element, dat nog in gebruik is en goed lijkt te functioneren, een absolute prioriteit. De KCML kan de optie van de reconstructie dan ook niet goedkeuren, behalve indien het een bepaald mechanisch onderdeel zou betreffen. De eventuele optie voor reconstructie moet in elk geval nauwkeurig gemotiveerd worden en ter goedkeuring voorgelegd worden aan de DML en de KCML.

2. Het creëren van een doorgang naar de goederenlift

Deze ingreep betreft de erg verzorgde utilitaire vertrekken met sanitair en vestiaires. Hoewel die niet beschermd zijn, vraagt de KCML te onderzoeken of men de nieuwe doorgang, te voorzien van een brandwerende deur (D30), niet kan uitrusten met origineel schijnwerk. Daartoe zou men een deur van het verwijderde sanitair kunnen recupereren (overlangs doorzagen en brandvrij maken) zodat dit element 'in situ' bewaard blijft.

De Commissie vraagt trouwens alle gedemonteerde deuren en meubels in situ te bewaren, in de 'stapelruimte' van het Paleis (verlichtingstoestel, vestiaire, deuren, betegeling, ...). Het zou ook wenselijk

zijn tijdens de renovatie de oorspronkelijke coherentie van het resterende sanitair te herstellen door de weinig kwaliteitsvolle recente toevoegingen te verwijderen (rolluik en plastic toebehoren).

B/ Schrijnwerk

3. De restauratie van het glasraam van de toegangsdeur aan de Ravensteinstraat (34.71.34G)

Gezien de grote erfgoedwaarde van het glasraam, wordt gevraagd een verplicht beroep te doen op een in dat domein gespecialiseerde conservator-restaurateur.

4. Het herplaatsing van glas-in-lood in het eerste salon (04.71.35A)

Deze ramen zouden gerestaureerd worden met gelaagd en akoestisch glas (buitenzijde floatglas met low-e coating / 1 of meerdere folies / binnen getrokken monumentenglas in loodlijsten met lichte wemeling). De keuze van het glas wordt gebaseerd op de bestaande ruiten uit de berging achter de markies. De KCML keurt deze optie goed onder voorbehoud dat het uitzicht van het vervangglas identiek is aan de elders bewaarde oorspronkelijke elementen.

C/ Akoestiek

5. Akoestische isolatie tegen de zoldering van het eerste salon

Gezien de geringe relatieve dikte van de akoestische isolatie is deze ingreep in de gegeven ruimte op architecturaal vlak aanvaardbaar op voorwaarde dat de toplaag van de isolatie een coherent visueel geheel vormt met de oorspronkelijke afwerking van de omliggende plafonds.

D/ Afwerking

6. De restauratie van de oorspronkelijke kleurstelling

Het voorliggend dossier bevat onvoldoende stratigrafische vensters om een coherente restauratie te garanderen. De KCML vraagt het dossier op dit punt te vervolledigen en de kleurstudie uit te breiden tot alle betreffende ruimten met inbegrip van de doorgangen naar de Koninklijke loge (muren, zoldering, schrijnwerk). Bij deze gelegenheid moet men ook nagaan of er sporen van een wandbespanning (zie verder) en van geschilderd lijstwerk aanwezig zijn. Dit laatste bestond mogelijk op sommige plaatsen uit echte houten lijstjes en op andere plaatsen uit een geschilderde versie. Verder stratigrafisch onderzoek moet ook verricht worden op de metalen markies en op de buiten- en binnenramen. Dit moet uitmonden in een coherent en globaal geformuleerd voorstel (zie ook de methodologie toegepast voor de H. Le Boeufzaal: vergunning 04/PFU/484746 onder voorwaarde van het respecteren van de door V. Horta bedoelde polychromie).

7. De vervanging van het tapijt in het middensalon (09.05.40)

Aangezien Horta in de Koninklijke suites een uiterst luxueuze afwerking voorzag, vraagt de KCML geen polyamide maar opnieuw wol aan te wenden zoals dat in 1928 gebruikelijk was in dit type ruimtes. In dat kader moet men verder onderzoek verrichten naar de aard, de kleur en de kenmerken van de oorspronkelijke vloerbekleding, eventueel op basis van vergelijkbare nog bewaarde fragmenten (vezelsoort, aantal knopen en knooptype, ...). Ter herinnering: een (groen) tapijtfragment werd in de Henry Le Boeufzaal vrijgelegd bij de plaatsing van het parket in 1999.

Voor een flexibel beheer en onderhoud van het tapijt is het aan te raden te opteren voor tapijstroken zoals zichtbaar op de archiefphoto's. Die tonen, helaas in zwart-wit, de vloerbekleding die minstens tot 1953 behouden bleef.

8. Het heraanbrengen van wandbespanning op muren van het middensalon (15.08.41)

Vooraleer hierover definitief te beslissen moet bijkomend onderzoek verricht worden om uit te maken of hier oorspronkelijk al dan niet een wandbespanning bestond. De beschikbare archiefphoto's geven

op dit punt geen volledig uitsluitel. Indien de wandbespanning bestaan heeft, dan moet men oude en opgestopte nagelgaten van het latwerk kunnen terugvinden voor zover de oude pleister nog aanwezig is, wat het geval lijkt.

Indien uit het vooronderzoek blijkt dat dit salon oorspronkelijk met stof bespannen was, dan geldt dezelfde opmerking als voor het tapijt: gezien het prestige van de Koninklijke salons opteerde Horta hier waarschijnlijk voor een luxueuzere textielsoort dan het voorgestelde katoen, bijvoorbeeld zijde, zoals gebruikelijk voorzien van een boordsel. De KCML vraagt het onderzoek op dit punt verder te zetten en hierover een coherent voorstel te formuleren.

9. Raamtextiel en meubilair

De KCML raadt aan, in de mate van het mogelijke, ook opnieuw raamtextiel te voorzien zoals zichtbaar is op de archieffoto's. Niet enkel vormden de (over-)gordijnen een belangrijk element van de oorspronkelijke aankleding, maar het gebruik ervan kan ook bijdragen tot een comfortabel binnenklimaat. Ook dit punt zou men verder moeten bestuderen. Bij deze gelegenheid zou men ook het oorspronkelijke meubilair (een tafel; vier fauteuils die momenteel bekleed zijn met okerkleurig en rood fluweel; ...) moeten onderzoeken en indien nodig restaureren.

Met de meeste hoogachting,

A. AUTENNE
Secretaris

Chr. FRISQUE
wnd. Voorzitter

kopie : GOB-DML : F. Boelens, cel werken